

Milena Mileva Blažič

Anja Novak – Anjuta: Rane rane.

Ljubljana: Založba Sanje (Hiša pesmi), 2020.

Gledališka in filmska igralka Anja Novak, rojena 1991, je diplomirala z avtorskim projektom na temo Bertolta Brechta *Zdaj letim!* in krstno uprizoritevijo teksta 1981 Simone Semenič leta 2014. Magistrirala je z nalogo *Moja gledališka zgodovina* in predstavo *Imela bi otroke, vrt in petnajst zajcev* leta 2015, od takrat je zaposlena v Slovenskem mladinskem gledališču v Ljubljani. Tudi pesniško zbirko *Rane rane* avtorica uprizarja kot performans, kot predstavitev, na primer v matičnem gledališču 20. 9. 2020, z založbo Sanje na gradu Vipolže v Medani 30. 8. 2020, kar je nedvomno zanimivo, toda ker performativna plat presega literarno recenzijo pesniške zbirke, se bomo osredotočili predvsem na literarne vidike.

Pesniška zbirka *Rane rane* je zbirka intertekstualnih referenc, že naslovna ponovitev samostalnika *rane* je navezava na biblijski motiv petih božjih ran, na kar nakazujeta tudi verza “Razpeta na postelji / kot Jezus na križu [...]”. Hkrati se od biblijskega oddaljuje, saj je pridevnik *ranjen* značilen za milenijce, rojene po letu 1980, visoko izobražene, digitalno pismene (na to med drugim nakazujejo tudi QR-kode ob naslovih pesmi), vendar slabo zaposeljive in čustveno nepismene. Ali je to posledica odsotnih očetov, zaščitniških mater, obravnavanih tudi v slikanicah, naj empirično preveri družboslovje, so pa generacije milenijcev vsekakor vsebinsko zaznamovale slovenske slikanice, ki nihajo od otroških do otročjih. Lirski subjekt je, če

apliciramo Bahtinovo teorijo karnevala (*Ustvarjanje François Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*, 2008), prikazan v groteskni podobi: dve telesi v enem – eno rojeva in umira, drugo je spočeto, raste in se rojeva. Prav tako je pomenljiv moto pesniške zbirke, citat Maurica Bédjarta: “Obstaja biološki čas, / ki ga lahko merimo s hitrostjo, / s katero se celi rana.”

Rane rane so žanrski hibrid: poezija z elementi avtopoetike (“Moja pesem noče / v globino [...] Moja pesem gre v nebo in / prek poljan / v vesolje”) je družinska, eksistencialna (“Je ne biti isto kot se ubiti?”), eksperimentalna (*Cene’n’ost*, *Robit hud*), generacijska, razvojna (t. i. *bildung*). Ima tudi gledališke elemente, npr. buffo (*Krvavica*), karneval (denimo spolnost, nosečnost, rojstvo, agonija, prehranjevanje, pitje in fiziološke potrebe) in dramsko liriko, tj. pesmi, ki ubesedujejo in uprizarjajo subjektivne doživljaje v obliki glasnega monologa in dialoga s samim seboj. Zbirka je izrazito subjektivna, individualna, hkrati pa literarno univerzalna (ranjenost milenijske generacije), zaznamujejo jo jezikovne igre in večnaslovniškost (angl. *crossover*), saj jo lahko berejo mladi odrasli (angl. *cappuccino* ali *latte* generacija), odrasli (*puer aeternus*) ali naslovniki, ki preprosto želijo brati kognitivno poezijo.

Zbirka vsebuje 126 pesmi in je razdeljena na devet delov oziroma tematskih sklopov, ki se implicitno navezujejo na Dantejeve kroge *Pekla*, sledijo si v harmonično-disonančnem redu (P. B. Armstrong): *Vhodne*, *Družinske*, *Ljubavne*, *Zlorane*, *Kostne*, *Iz raz ne*, *Sanjske*, *Izhodne*, *Prazne*. Tudi v naslovih delov/tematskih sklopov je prisotna intertekstualnost: *Sanjske*, na primer, se navezujejo na Shakespearjev verz “iz take smo snovi kot sanje”, obenem je v celotni zbirki veliko Freudovega “dnevnega sanjarjenja”, *Prazne* pa se navezujejo na Prešernov verz “srcé je prazno, srečno ni”. Zbirka deluje kot nekakšna intertekstualna knjižnica znova branih knjig iz otroštva in mladosti, kar odraža nostalgijo in čustveno bilanco s samim seboj, predvsem s travmami odraščanja. Tudi na ravni motivov in motivnih drobcev je polna intertekstualnih navezav – če navedemo le nekaj primerov: *Bistvo je očem nevidno* se navezuje na *Malega princa* Antoina de Saint-Exupéryja, *Majkaška oda ali pesem za mami* na Pindarjeve ode, *Biti ali ne biti* na Shakespearjevega *Hamleta*, *Krik po umetnosti* pa na sliko *Krik* Edvarda Muncha. Prek intertekstualnosti avtorica v pesniško zbirko vnaša tudi elemente svetovljanstva, in sicer z navezavami, kot so Che Guevara, Hamlet, Kristus, Jure Detela, Matija Vastl, Mojzes, Mozart, Odisej, Šekspir (zapisano fonetično). Omenja tudi literarne like, od nimfe (antika), sfinge (Egipt), angela ipd. do avtorskih: *Junak našega časa* (M. J. Lermontov), *Mala morska deklica*

(H. C. Andersen). Pesmi intertekstualno korespondirajo z avantgardnimi pesniškimi zbirkami, npr. Antona Podbevška, Srečka Kosovela, Tomaža Šalamuna in Svetlane Makarovič.

V pričujoči zbirki je osrednji dogajalni prostor telo, kar je v skladu s trendi, ki jih je napovedala Maria Nikolajeva, ki sicer opisuje smer razvoja mladinske književnosti, vendar njene teze lahko apliciramo tudi na večnaslovniško književnost. V zvezi s tematiko telesa Anja Novak uporablja besede antitelo, breztelesna, iztelesiti, "telo ne laže", pridevnike podhranjeno, golo, lastno, mehko, naplavljeno, shirano (telo). Prav tako so poudarjeni posamezni deli telesa (kosti, maternica, možgani, popek, skelet, zobje ipd.), recimo že v naslovu *Pesem mojih kosti*. Telo in deli telesa niso le tema zbirke, ampak tudi dogajalni prostor lirskega subjekta, avtorica pa ubeseduje tudi ambivalenco: "da vzamem si / življenje, / da bo končno / in zares le / moje."

Zmožnost zrcalne branja pesmi (Giacomo Rizzolatti in Corrado Sinigaglia: *Mirrors in the Brain: How Our Minds Share Actions, Emotions, and Experience*, 2008) paradoksalno omogočajo zrcalna izkustva bralca z lirskim subjektom in empatijo. Avtorica zapiše: "Nisem ena, / v zrcalih življenja se množim." Gre za množice lirskih subjektov, ki so intersubjektivno povezani v splet brez začetka in konca, celo brez središča pesniške zbirke v obliki rizoma (Gilles Deleuze). Pri branju, še posebno pa pri gledališki predstavitvi pesmi iz zbirke avtorica uporablja potujitvene efekte in rekvizite (na primer harmoniko, petje, poročni šopek ...) in hkrati presega horizont pričakovanja, ko bralcu dovoli, da začasno vidi zrcalna življenja lirskih subjektov, kot da bi bila njegova. Avtorica subtilno, podrobno fenomenološko opisuje doživetja, nad katerimi je fascinirana, jih reducira na zavest in bistvo ter v interakciji harmonije in disonance ubeseduje lirske subjekte, ki se "množijo v zrcalih življenja".

Branje pesmi je izpolnjevanje recepcijskih praznin, ki jih puščajo pesmi z različno dolgimi ritmičnimi verzi. Ob izpolnjevanju bralec soustvarja številne verze, ki jih povezuje z estetskim, v konkretnem primeru tudi uprizoritvenim izkustvom. Poseben učinek, ki ga ima predstavitev pesniške zbirke na bralca oziroma gledalca, je neposrednost, telesna prisotnost. Avtorica pesniške zbirke pri predstavitvah pride na oder kot nevesta v beli obleki (arhetip), z glasbenim rekvizitom (harmoniko) in/ali s skupino nastopajočih. Empatija bralcev/gledalcev je močnejša, če je igralka kot arhetip neveste v belem podobna opazujočemu/lirskemu subjektu. Empatija do ranjenega in samoranjenega lirskega subjekta namreč ni samodejna, je predmet individualnih razlik. Zrcalni mehanizmi v možganih nam lahko dovolijo, pravi Armstrong, občutiti bolečino lirskega subjekta

s presenetljivo neposrednostjo, vendar ni nujno, da jo občutimo enako, kot jo čuti lirski subjekt. Tudi kadar lirski subjekt deli bolečino z bralci, jo bralec/gledalec občuti na svoj individualen način in z bralno distanco.

Armstrong se navezuje na Jaussovo teorijo in interakcijski vzorec identifikacije z junakom oziroma lirskim subjektom. V zbirki *Rane rane* gre za ironično identifikacijo, lirski subjekt je junak in antijunak, branje pesmi, ki se igrajo z jezikom, harmonijo in disonanco, izziva začudenje in provokacijo. Lirski subjekt je tudi solipsističen, zaznava, po Jausso tudi "kultivira dolgčas". Dogajalni prostor pesmi so soba, postelja, telo, deli telesa, rane ipd., ki jih lirski subjekt včasih kritično, včasih ravnodušno ali ambivalentno reflektira. Po eni strani pesmi izražajo težnjo po vzorcih, sintezi in konstantnosti, po drugi strani pa težijo k fleksibilnosti, prilagodljivosti in odprtosti za spremembe oziroma, če parafraziramo Borisa A. Novaka, različno zvenijo in pomenijo. Jezikovne igre v pesmih so sestavni del bralnega izkustva in dvoumnosti.

Pesmi z različnimi retoričnimi figurami (aliteracije, asonance, ponavljanja ipd.) v bralcu izzivajo miselne procese in čustva, ki so lahko neznani ali že znani. Avtorici jezik ni le sredstvo, temveč je tudi cilj, saj uporablja ekspresivne pomene, npr. evfemistično (tič), ljubkovalno (lulica), narečno (feder, pašta), pogovorno (cimra, sekirati), slabšalno (blebetati), sleng (fotr), vulgarno (pizditi, zjeban), zastarelo (opasen) idr. Suvereno se poigrava s frazemi, rekli in jih ustvarjalno redefinira ("Ko imaš krompir, / a ne krompirja", "Mokre sanje / kapitalizma."), prenovitve pa so motivirane, osmišljene, slogovno utemeljene, včasih parodira tudi kontekst (denimo v *Molitvici*: "Sveti zajček, / angel moj. / Bivaj vedno / ti z menoj."). Za pesmi je značilno slogovno odstopanje od jezikovne norme, utemeljeno v kontekstu, t. i. *licentia poetica*, inovativne so tudi jezikovne igre (npr. pisanje dveh besed skupaj (*inse*, "Nebeseda / je tudi / beseda"), pisanje besed narazen (*tiho žitje*)). Avtorica se hkrati asociativno navezuje na intertekstualne zglede in se od njih oddaljuje, zato so v pesmih tudi pesniške definicije, kot na primer v verzih "Življenje je več kot nepremičnina.", "Strah je olje / na motor / fašizma." in "Priateljstvo je / ljubezen do / ranljivosti drugega." Iz kvantitativne analize v programu Voyant Tools, ki je osnova za kvalitativno analizo, lahko razberemo visoko frekvenco različnih besed v pesmih; avtorica uporablja bogato besedišče, se inventivno igra z besedami in tvori nove besede in pomene, recimo antitelo, cene'n'ost, golodušna, iz raz ne, kjesi, nebeseda, semse, tiho žitje, uniježik, zlorane.

S tematskega vidika je pričujoča pesniška zbirka seštevka problemskih tem: anoreksija, droge, menstruacija, nedolžnost, nespečnost, posilstvo,

rehab, samomor, samopoškodbe, smrt, splav, spolnost, telo, zloraba idr. Naslovna tema, rane, se pojavlja tako v eksplicitni kot v implicitni obliki, kot da bi avtorica, podobno kot Filomena v Ovidovih *Metamorfozah*, posiljena ter dobesedno in metaforično brez jezika, stkala preprogo in vanjo vtakala svojo zgodbo. Podobno je renesančna slikarka Artemisia Gentileschi travmo posilstva in sodnega procesa predelala v umetniške slike. Tudi Anja Novak je v teksturo besed vtakala rane: od vidnih, “Kristusovih ran”, ranjenosti, ranljivosti, do skritih ran: b/ran/je, h/ran/ila, h/rana, nah/ran/iti, not/ran/je, samoh/ran/ilka, ran/ljivost, shi/ran/o telo, podh/ranjen, st/ran/i, zlata rana, zlo/rane ipd.

Slavoj Žižek v članku *Graf želje* oriše shematski prikaz želje, za pričujočo pesniško zbirko pa bi lahko dejali, da je zanjo značilen graf bolečine. Zbirka je kot palimpsestni zemljevid brazgotin, s katerega presevajemo evolucijske rane (pesem *DNK*). Če misel Maxa Lüthija s pravljic apliciramo na *Rane rane*, ugotovimo, da je zbirka umetniški portret ter je formalno in vsebinsko radikalna. Tradicionalni (mladinski) literarni vedi bo predstavljala izziv, saj obravnava teme milenijcev: nemost, poškodbe, preživetje, samopoškodbe, travme v slogu Sylvie Plath (K. Reynolds). Gre za nekakšno redefinicijo Andersenove *Deklice z vžigalicami* v *Deklica z ranami* – iz otroštva in mladostništva do mlade odrasle osebe. Lajtmotiv zbirke je arhetip ranjenega otroka (C. G. Jung), avtorica celo zapiše “Zlorabe so me izoblikovale.” in omenja Junga (“Odjezdila bi steboj¹ / po lešnike v tisto / veliko knjigo / od Junga.”); njene pesmi so, kot navaja, “arhetipski material”. Poleg osebne tematike pa je zbirka *Rane rane* tudi družbeno angažirana, pesem *Poklon moji domovini v času preizkušnje* je morebiti napoved naslednje zbirke, nekakšen most od prevladujoče osebne k družbeno angažirani tematiki.

Prva, vendar ne zadnja pesniška zbirka Anje Novak je prelomnica v sodobni poeziji. Pojavil se je lirski subjekt, ki razmišlja (tako kot Tomaž Šalamun v *Dumi* 1964, ko je “zjeban od absolutnega”) in doživlja, ki uteleša in ubeseduje teorijo Alice Miller. Pesniška zbirka je podobna “anatomskemu gledališču” ali anatomiji duše mlade generacije, ki jo predstavljajo Anja Novak, Asja Hrvatina, Varja Hrvatina idr., s svojo inovativnostjo ponuja večnaslovniško branje, njen lirski subjekt pa vabi v klub ljudi z “brazgotinami” (Clarissa Pinkola Estés) z namenom, da preživijo in ustvarijo umetniško delo.

¹ Pisano skupaj.